

ACC. N:R M. 15626: 1-14.

Landskap: Västergötland Upptecknare: Axel Johansson, Heid
Härad: Kind Berättare: " " " m. fl. se
buppö.!
Socken: Ö. Fjölunda Berättarens yrke: kyrkoraktmästare
Uppteckningsår: 1961 Född år 1902 i Ö. Fjölunda

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Kyrkogrim - kyrkvä, m. m. s. 1-14.

Fl. 6, 13

7/12-61

Kyrkogrim-kyrkrå, m, m. H. C. 13.

AC 13

Dessa uppteckningar vill jag börja med en anmärkning mot mig själv. Vad som angår övernaturliga väsen, som förbindes med kyrkan, är det mycket litet, som jag har att anteckna härifrån orten. Jag anser själv att det måste vara mycket besviket för folklivsarkivet, att få en frågelistas så litet besvarad. Jag kan endast försvara mig med att jag har försökt så gott jag har förmått, för att skaffa erforderliga upplysningar, men har lyckats dåligt. Från fråga I till ~~xxxx~~ och med IO, som samtliga frågor berör, ett speciellt namngivet kyrkligt övernaturligt väsen, kan jag ingenting uppteckna om. Det som jag nu upptecknar om detta är, berättaren Per Johansson och mina egna tankar om detta. I äldre tid ansågs det av alla, åtminstone av de flesta, och det anses av någon även i dag, att det i kyrkan, på kyrkogården, och i dess närhet, skulle spöka mycket mera, än någon annanstans. I äldre tid var folk i allmänhet verkligt rädda för att efter mörkrets inbrott gå in i kyrkan, och över kyrkogården. Att denna tro har funnits här, och i vissa fall finnes hos en del personer ännu i dag, har jag en egen erfarenhet av.

När jag år 1937 började min anställning vid kyrkan, blev jag av många tillfrågad, hur vågar du att gå där ensam om kvällarna och nätterna. Andra frågade om det ej var kusligt och ruskigt, o, s, v. Här på platsen, och som jag tar för givet att det var överallt i äldre tid, har kyrkan och kyrkogården ansetts för en speciell spökplats. Av alla de äldre, som jag har frågat, kan dock ingen minnas att det skulle vara något speciellt namngivet spöke, som man talat om. I äldre tid när tron på övernaturliga väsen av skilda slag, var fast rotad hos allmänheten, var det nog mycket beroende av personen, som fick se detta väsen, om det blev ett spöke eller ej. Om detta tar jag mig friheten att uppteckna en händelse härifrån Ö. Frölunda kyrkogård, som inträffade en natt emellan julafton och juldagen, det var ett av 1800 talets sista år.

Det var en man, som bodde i en grannsocken till Ö. Frölunda, som gick i kring i socknarna här och köpte ~~XXY~~ eller bad om att få, lump, ben o, s, v, han benämndes alltid vid smeknamnet "Valsåsen". I mina barnaår såg jag denna "valsåsen" många gånger, och min far och mor har ofta talat om honom. Vid en av sina vandringar här i Ö. Frölunda, kom han till en ung handlare här i kyrkbyn. Denne

handlande var ung och han skojade med gubben och sade. Att när jag dött, kan du få mina ben, men då skall du hämta dem på kyrkogården vid min grav, natten emellan julafton och juldagen, i god tid före ottesångens början. Som jag förut nämnt var handlanden ung, och valsåsen gammal, handlanden trodde väl ej då, att han skulle dö före Valsåsen. Så blev det emellertid, handlanden dog strax efter detta sitt löfte, blott 28 år gammal. Valsåsen, som var mycket naiv och dum, tog hans löfte för allvar. Den dåvarande kyrkovaktmästaren (han hette också Johansson) fick gå till kyrkan före midnatt, för att elda i kaminer. En gång när han var utanför kyrkan, fick han se eller tyckte sig se en man, som stod vid en grav. Han betraktade honom länge, i mörkret kunde han ej känna igen honom. Denna Johansson, var ej något mörkrädd, han tog för givet att det var ett levande, och ej något övernaturligt väsen. Han gick dit och fick då se att det var Valsåsen. Han stod då vid graven, med sin påse på ryggen. När han tillfrågades vad han gjorde eller vad han sökte på kyrkogården vid denna tid på dygnet, svarade han att denna handlare som nu låg i sin grav, hade lovat honom att han skulle få hans ben om han kom och hämta dem på julnatten. Johansson, som tyckte att

otroligt och löjligt, ville dock ej fortsätta skojet med gubben, utan uppmade honom att gå hem, innan folket började att komma till ottesången.

I äldre tid torde väl många spöken ha tillkommit på detta sätt. Om det nu hade varit så, att kyrkovaktmästaren blivit rädd, varit mörkrädd, som många vid denna tiden var, och ej hade gått till gubben, hade han givetvis sagt att han sett ett spöke. I sin rädsla kunde han givetvis ha liknat honom vid allting, som folk hade frågat efter. Hade det här på orten funnits namn på några övernaturliga väsen, som förbundits med kyrkan, hade givetvis Valsåsen, blivit ett av dessa. Jag anmärker här åter på mig själv, jag vet med all tydlighet, att det ej är frågat efter några sådana här eller liknande händelser i frågelistan, men eftersom jag ej kunde besvara de direkta frågorna, ville jag framhålla denna händelse. På något sätt anger den det mörker, som människorna levde i, angående tron på övernaturliga väsen.

II.

Å den kyrkan, som finnes här, är det ingen torntupp. Den blev färdigbyggt år 1826. Det är en s, k, Karl-Johanskyrka. Karl den IV de

Troligen har det ej heller funnits någon torntupp å den förutvarande kyrkan. Något sådant har jag ej hört någon berätta om. Det brukar annars att berättas historier om besvärligheterna med reparationer av kyrktorn, kyrktuppar m,m,

I2. Att en människa eller ett djur, som levande skulle ha nedgrävts när en kyrka skulle byggas, har alldrig tålats om här på orten. Om så varit fallet, även för så långt tillbaka, som när kyrkorna började att byggas, tycker jag att en så drastisk åtgärd skulle varit omtalad från generation till generation, och ej förfallit i glömska. Som jag förut nämnt var den nuvarande kyrkan färdigbyggd här 1826. Om det är nedlagt något föremål i kyrkans grund, av silver eller något vist slag av pengar, har det alldrig berättats något om. Här inom Ö. Frölunda församling, är det ganska besvärligt om man vill söka efter något gammalt, som har berört kommunen, som sådan. Det finns ej mycket kvar av sådana gamla handlingar. I äldre tid var det mycket ägarna, till den av mig i mina uppteckningar ofta nämnda gården Mölneby, som till stor del behärskade kommunalpolitiken här. I samband med deras affärsverksamhet, har de väl ej varit så aktsamma eller haft sinne för, att bevara gamla handlingar

Ett bevis för detta kan jag med följande bestyrka. En på Mölneby anställd trädgårdsmästare-som nu har egen rörelse här i kyrkbyn-fick en dag sig tillkört ett helt lass med gamla tidningar och annat papper, för att bränna upp i växthuspannan. Han såg när han fösa in papperen i pannan att det fanns bland annat gamla torpare kontrakt m.m. Hann fann också ett stämmoprotokoll från 1820, ett beslut om att den nuvarande kyrkan skulle byggas. Detta var det enda han tagit vara på, och han säger själv att det var rena slum-pen att han just kom att se på detta. Om det funnits mera tillgång till gamla handlingar, skulle man lättare kunnat finna bevis, även för en sådan sak, som dock troligen skulle beslutas av stämman. I3, I4, I5, har jag inget att uppteckna om.

I6.

Någon människa, som skulle blivit levande begravd eller inmurad i en kyrka, kloster eller ute på marken, känner jag eller mina berättare ej till, men däremot nedgrävande av djur ute i markerna, detta återkommer jag till under frågan I8.

I7. Att man vid grundläggning av vanliga hus brukat nedgräva eller inmura levande djur, har jag alldrig hört något berättas om.

Däremot torde det ha förekommit att man nedlade silver av något slag eller något mynt. Något bevis för att det har varit brukligt här på orten har jag ej. Berättaren Per Johansson ~~XXXXXXXX~~, som åren 1909-25 vistades, som jordbrukare i Ullared i Halland omtalar att han där skulle taga undan en gammal grund till en byggnad. Under denna byggnads grund, i det sydöstra hörnet fann han en penning nedlagd. Den var märkt med årtalet 1630. Det var en latinsk inskription på den, och denna hade han en prästman tydat åt honom. Vid mitt besök hos honom hade han dock ej denna peng i sitt hem, en dotter till honom, som är bosatt i Göteborg hade den. Som jag förut nämnde har jag inget liknande bevis, som detta härifrån, men det torde ha varit en allmän sed att nedlägga föremål. Det torde dock ha blivit blott ett fåtal sådana nedlagda föremål, som blivit återfunna. Det får väl betraktas, som rena turen att återfinna ett på detta sätt nedlagt, mindre föremål. Något mera om detta bruk, alltså något mera ingående vet jag ej, men tar för givet att det var ^{ho} en (en övertro) om dess skyddande makt, för huset och dess inne-vånare.

18. Vid sjukdomar hos djuren, vid farsoter och dyligt, har det före-

kommit att man gravit ned levande djur. Om Nötboskapen hade fått den s,k,sommarsjukan,och det ena djuret efter det andra blev sjukt trodde man,att det ej var något annat,som hjälpte,än att grava ned ett djur levande,det skulle alltså vara ett nötboskap. En sådan händelse har timat i Kalvsjöholm,en grannsocken till Ö.Frölunda. Denna händelse har jag en gång för några år ~~år~~ tillbaka skildrat i mina uppteckningar i samband med en frågelista om kloka gubbar och dito gummor m,m.Av denna orsak skall den kanske ej återupprepas,men den hör väl också samman med dessa frågor,så jag gör en kort beskrivning av densamma. Det var i min forskning angående medecin från äldre tider,som jag fick reda på denna händelse. Det var någon gång under åren 1840-50,som det i Kalvsjöholm var en kyrkoherde-han var också prost,som hette Rahm. Denne Rahm var mycket omtalad här på orten,han var för denna tid en ganska framåtseende man.Bland annat brukade han att med hästskjuts åka ikring i socknen,och troligen i pastoratets övriga socknar. Under en av dessa färder kom han till en gård i Kalvsjöholm,där man höll på att grava ned en levande ko eller annat nötboskap. Han gick av sin vagn och frågade vad meningen var med detta. Han fick då till svar

att de å gården haft och har en svårartad sommarsjuka bland nötkö-
skapen, och att inget annat torde hjälpa, än att grava ned ett levande
djur av samma slag. När Rahm hörde detta svar blev han arg, och
bland annat frågade om de verkligen levde ännu i en sådan tro.
Han befälde dem att genast föra upp kon ur gropen, och att sådant
ej mer fick förekomma. Han skrev då genast ut ett recept mot som-
marsjuka, och medecin av ingredienserna till detta recept, har anvä-
nts här på orten till ända fram mot 30 talet, och troligen även
senare. Här i Ö. Frölunda å en liten skogsgård, en två tre kilome-
ter från kyrkbyn, skulle en man enligt berättaren, ha gravit ned en
levande gris, så sent, som omkring 1870 talet. Denna man minns jag
mycket väl från min barn och ungdomstid. Denna man han hade en ~~g~~
gris, som blev sjuk och ej ville ^{leva} bra. Han hade fler grisar och be-
farade att de andra skulle bliva sjuka. För att förebygga detta
tog han den sjuka grisen och gick en bit inåt skogen med den, för
att begrava den levande. Han gravde en grop och lade ned grisen i,
men han gravde gropen ganska så grund. På vägen hem hade han träf-
fat en granne och talat vid denna. När han kom hem var grisen fö-
re honom hemma. Han hade ej gravit gropen djup nog, och när grisen

legat en stund i den kalla jorden började den att röra på sig, och arbetade sig upp från sin grav. Grisen blev också botad från sjukdomen. Om några nedgravda föremål har jag inget att uppteckna.

19. Vad som frågas efter här, har jag heller inget hört berättas om.
20.

Anledningen till att man gravde ned levande djur, har jag redan upptecknat. Föremål vid husbyggen var skyddsåtgärder av olika slag som skulle medföra tur m, m. Nedgrävning på andra platser, ute i markerna har jag ej kunnat få någon upplysning om.

21.

Allmänt torde ej ordet "grim" vara bekant. Enligt berättaren är det namnet på en jätte. Per Johanssons mormor född 1816, har för Per berättat följande om jätten "Grim". Jätten Grim brukade att stoppa kvarnhjulet för en mjölnare, han tog med händerna i hjulet och höll. En kväll stoppade hjulet åter och mjölnaren tog en lyckta i handen för att gå och se efter anledningen. Jättar liksom andra övernaturliga väsen tålde ej ljus. När jätten fick se lycktan flydde han. Mjölnaren låt lycktan hänga kvar, och hängde även en lyckta där ifortsättningen under mörka kvällar och nätter, och jätten kom

ej mer för att hålla hjulet stilla. För att hämnas på mjölnaren för han berövat honom detta nöje gick han till kvarnen när denna stod stilla, och det ingen lyckta eller mjölnare fanns där. Jätten tog då båda kvarnstenarna och skulle bära dem bort. När han skulle passera bron över vattendraget, som kvarnen hade sin drivkraft från brast bron, och jätten med kvarnstenarna ramlade i vattnet. Efter detta äventyr fick jätten nog, och mjölnaren såg ej till honom mera. När jag frågade berättaren om han kunde erinra sig om hans mormor nämnt, var i socknen denna kvarn skulle varit belägen, svarade han att han var alldeles för ung när hans mormor berättat den, han tänkte ej på något sådant då. Jag frågade detta för att jag själv hade misstankar på, att denna händelse ej hade sitt ursprung härifrån. Det finns inget särskilt här i socknen, som tyder på ordet grim. Det finns ej något sådant namn på några gårdar, berg eller annat i naturen, som ger någon särskild anledning till att jätten Grim haft sin boplats här. I långt äldre tider var det ju så, att alla sådana berättelser och händelser, gick ur mun efter mun, generation efter generation. Till slut var det nog så att man ej visste varifrån berättelsen ursprung kommit, dess rätta hemort.

Min egen tro om denna berättelse om jätten Grim är att den kommit från en annan ort. 2,5 mil härifrån i Ullasö församling, Axelfors storkommun, finns en gård, som heter Grimstorp (jag vet ej om den stavas med ett eller två m). Ungefär på samma avstånd härifrån utmed vägen Svenljunga-Kinna, finns också en gård med namnet Grims-
torp. Av detta att döma, verkar det mera troligt att berättelsen (anekdoten) om jätten Grim, kommit från dessa trakter. De båda gårdarna Grimstorp, ligger geografiskt sett blott 6-7 eller 8 k.m. från varandra. En 4-5 mil härifrån, i Marks härad finns en församling med namnet Grimmared. Det är ju också möjligt, men mindre troligt, att sagan om jätten Grim, har kommit ifrån denna ort.

Ordet "grim" ~~XXXXXX~~ uttalas här med ett kort i, mer som en betoning med två m, . Att ordet grim skulle haft någon särskild betydelse här på orten, har jag eller dem, som jag har frågat därom, ingen kännedom om. Jag tror dock att ordet grim, och även de som jag har frågat om detta, att ordet grim kommer från ordet "gröm" Grömm eller grym "grymm. Detta är ett här på orten ofta citerat uttryck om t, e, x, vad man tycker vara en orättvis handling. Det var grömt, grymt, gjort. I äldre tider och även nu, kan man höra uttryck om

en enskild person eller personer i grupp."Ädet är en grömmer, grymmer persson, det har ~~den~~ alltid varit!" Det är grömma, grymma människor de, det har det alltid varit! Även om en människas utseende, kan man få höra detta uttryck. "Han eller hon, ser då sannerligen så grömmer ut, så hälften vore nog. Som bevis eller befestelse för en persons krafter, kroppsstyrka, har ordet gröm och grym ofta, både nu och förr, varit ett uttryck för. "Duförstår, han ä så "grömt" grymt starker, så det ä knappt nån som tror". Som avslutning på mina uppteckningar om detta vill jag citera en jordbrukares uttryck, som jag flera gånger hörde honom yttra. I ~~KXXIX~~ slutet av 20 och början av 30 talet körde jag en mjölklinja, som gick härifrån och delvis genom ett par grannsocknar. Det hände ofta att vi, i regel var vi två, blev bjudna in på gårdarna att dricka kaffe. Det blev då ofta tal om dagliga händelser, och för övrigt lite av varje. Å ett av dessa ställen, de hade många barn där, hade några söner rest till Amerika. Gubben på gården ville gärna tala om sina ^{söner} i Amerika. Om samtalet då slumpade sig så, att det blev tal om någon stark person, yttrade alltid gubben. I mia "püka" pojka, som ä i Amerika, dä vilar dä "ü" en grömmer störka. Det verkar dock, som detta

uttryck, som alltid användes för någonting, som man tyckte var stort starkt, fult, onda gärningar m, m, skulle vara en ärvtlig benämning, från en svunnen tid, när man både hörde, såg och träffade, jättar, troll, skogsrå, m, m, övernaturliga väsen.

Om jag hade kunnat besvara frågelistans första frågor, hade jag känt mig lite mera tillfredsstäld med att nu avsluta dessa uppteckningar. Men sådant är inget att göra åt. Jag söker ej i några böcker av något slag för att finna svar på sådant, som jag ^{er} kan få upplysning om, och det är väl ej heller meningen, utan blott från orten.